

XV. - XVII. YÜZYILLARDA KESTEL (NAZİLLİ) KAZASININ MAHALLE VE KÖYLERİNİN DEMOGRAFİSİNE BAKIŞ

Arş. Gör. Yasin AKMEŞE

Aydın Adan Menderes Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü

Batı Anadolu'da, Aydın sancağının doğusunda yer alan Kestel, Doğu'dan gelen ticaret yolu üzerinden ve Menderesin suladığı verimli ovalar ile Aydın dağlarının eteklerine konumlanmıştır. Bu çalışmada Kestel'in XV. yüzyılın ortalarından XVII. yüzyılın sonuna kadar demografisindeki değişim ve dönüşüm ile yerleşim birimlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu sayede Kestel'in çevre kazalar ile mukayese edilmesinin önü açılmıştır. Bu çalışmada, Kestel'in XV. yüzyıldan XVII. yüzyıla kadar geçen süreçteki nüfus verileri sağlayan mufassal tahrir ve mufassal avâriz defterleri kullanılmıştır. XV. ve XVI. yüzyıl için nüfus hakkında önemli veri kaynağı olan tahrir defterleri, XVII. yüzyıl için tahrir defterlerinin alternatifini mufassal avâriz defteri kullanılmıştır. Ayrıca bu defterlerde sadece vergi ödeyen erkek nüfus ve çeşitli imtiyazlara sahip kişilerin yer almasından dolayı döneme ait kesin bir nüfus sayısına ulaşılamasa da dönem hakkında tahmini nüfus verilmiştir. Kestel dahilindeki köyler ve mahalleler ile bölgede yaşayıp deftere kaydedilen hane, mücerred ve muafların nefer sayıları çıkartılarak üzerinde bazı yorumlamalar yapılmıştır. Hesaplanan nefer sayıları tablolar ve grafik halinde verilip, kesin olmasa da ortalama bir gerçek nüfus hesaplanmaya çalışılmıştır.

1. GİRİŞ

Aydın, Batı Anadolu bölgesinde; Menderes (Meandros) nehri kuzeyi ve Aydın Dağları'nın (Messogis) güney yamaçları arasında doğu-batı uzantılı kurulmuş bir şehirdir. Antik dönemlerde pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır¹. 1280 yılında Menteşe Beyi'nin gerçekleştirdiği fetih ile şehirde Türk hakimiyeti kurulmuştur. 1309 yılında ise bölgeye Aydınoğlu Mehmed Bey egemen olmuştur. Osmanlılar, Aydın ve çevresi ile XIV. yüzyılın sonlarına doğru ilgilenmeye başladılarsa da Timur ile yaşanan mücadeleden dolayı bölgenin fethinin tamamlanması gecikmiştir. Aydın, Osmanlı topraklarına II. Murad döneminde yani 1426 tarihinde dâhil olmuştur (Emecen 1991: 235-237). Aydın, Osmanlı hakimiyetinin ilk dönemlerinde Anadolu Eyaleti'nin içinde bulunan bir sancak merkeziydi.² Ayrıca XVII. yüzyılda Osmanlı taşra idaresi biçimi olan Muhassıllık yönetiminin uygulandığı önemli bir bölgedir (Çelik-Demir 2012: 119-122). Bu uygulamanın XVII. yüzyılın ilk yarısında başladığı kesin olarak bilinmektedir (Çelik-Demir 2010). XV. ve XVI. yüzyıl tahrir kayıtlarından anlaşıldığı üzere, bölgedeki yerleşim birimleri Aydın Dağları'nın güney yamacını kullanmıştır. Ancak şehirlerin nüfusu arttıkça dar olan bu yerleşim yeri yetmemiştir. Günümüzde şehir eski konumu korumuş ayrıca düz ve verimli olan Menderes ovasında yoğun bir şekilde yerleşim gerçekleşmiştir. Bu yerleşim içerisinde Aydın sancağında önemli nüfus ve yerleşmeye sahip olan kazalardan biri de Kestel kazasıdır.

Kestel (Nazilli), Büyük Menderes nehrinin suladığı büyük Menderes Ovası'nın kuzeyinde, yine Aydın Dağlarının güney eteklerindeki ve Güzelhisar ile Saray Köy (Denizli) arasından konumlanmış bir kazadır. Kestel'in doğusunda Kuyucak, batısında Sultanhisar, güneyinde Bozdoğan ve Arpaz bulunmaktadır. Ayrıca Aydın Dağlarının kuzey yamacı ise 19. yüzyılın başlarına kadar Aydın vilayetine bağlı olan ve günümüzdeki İzmir'in Ödemiş ilçesi bulunmaktadır (Sezer 2019: 450). Aydın sancağının güney kazalarını oluşturan, Söke, Güzelhisar, Sultanhisar ve Kestel Menderes ovasının kuzeyinde,

¹ Günümüz Aydın sınırları içinde kalan antik dönem ve kentler hakkında detaylı bilgi için bkz. (Bean 1971).

² Aydınoğlu Mehmed Bey'in bölgeyi fethinden sonra şehre Güzelhisar adı verilmiştir. Aydınoğlu Beyliği'nin etkisi ile şehir Aydın Güzelhisarı veya Güzelhisâr-ı Aydın olarak anılmıştır. Osmanlı Devleti de Aydınoğlu Beyliği topraklarını ele geçirdikten sonra aynı yer isimlerini kullanmıştır (Darkot-Yınanç 1979: 61-63).

yüzyılın başlarında da Kestel'in köy nüfusunda yarıya yakın bir düşüş görülmekte ve köy nüfusunun ilerleyen tarihlerde de devam ettiği bilinmektedir. Tahrir ve mufassal avariz verilerini kullandığımız bu çalışmada, Kestel'in dikkate değer bir nüfus ve yerleşim merkezlerine sahip olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca elimizdeki XVII. yüzyıl verileri ile kırsaldan kent merkezlerine yaşanmış olan göçün somut verilerine ulaşılmış olduk.

5. KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

İstanbul, Başbakanlık Osmanlı Arşivi.

Tapu Tahrir Defterleri Kataloğu, No: 0001/1, 0008, 00087, 00148, 00806.

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Defterleri Kataloğu, No: 25.

166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) Hüdâvendîgar, Biga Karesi, Saruhan, Aydın, Menteşe, Teke ve Alâiye Livâları, (Haz. Ahmet Özkılıç vd.), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1995.

Erdoğru, M. A. 2015. *Aydinli Mufassal Defteri (Metin ve İnceleme) Tımar ve Yaya Yoklaması Defteri Parçaları ile Birlikte*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir.

Erdoğan, M. A. - Bıyık, Ö. .2015. *T. T 0001/1 m. Numaralı Fatih Mehmed Devri Aydın İli Mufassal Defteri (Metin ve İnceleme)*, Ege Üniversitesi İzmir Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, İzmir.

Hüdâvendîgâr Livası Tahrir Defterleri 1, (1988) Yay. Haz. Ömer Lütfi Barkan-Enver Meriçli, TTK, Ankara.

Sarıkaya, H. 2014. *T.T. 0008 Numaralı Tapu Tahrir Defteri'nin Transkripsiyonu ve Tahlili*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın.

Kitap, Makale ve Tezler

Barkan, Ö. L. 1940a. "Türkiye'de İmparatorluk Devrinin Nüfus ve Arazi Tahrirleri", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt2: 35-38.

Barkan, Ö. L. 1940b. "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hâkana Mahsus İstatistik Defterleri (II)", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt 2: 214-247.

Barkan, Ö. L. 1943. *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar I*, İÜ Edebiyat Fakültesi, İstanbul.

Barkan, Ö. L. 1953. "Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi" İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt 10: 1-26.

Bean, E. G. 1971. *Turkey Beyond The Meanderi an Archaeological Guide*, Ernest Benn Limited, London.

Beldiceanu, N. 1985. *XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devleti'nde Tımar*, Teori Yayınları, Ankara.

Beldiceanu-Steinherr, I. 1999. "Osmanlı Devletinin Kuruluşunun İncelenmesinde Tahrir Defterlerinin Önemi" XIII. Türk Tarih Kongresi (Cilt III- Kısım II), 04-08 Ekim, Ankara: 1315-1321.

Braduel, F. 2019. *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası 2*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Doğu Batı Yayınları, İstanbul.

Çelik, B. - Demir T. 2010. *Osmanlı Devleti'nde Bir İdari-Mali Yeniden Yapılanma Uygulaması Örneği Aydın Muhassıllığı (XVII. ve XVIII. Yüzyıllar)*, Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları, Aydın.

Çelik, B. - Demir T. 2012. "Osmanlı Döneminde Aydın Güzelhisarı (15-18. Yüzyıllar)", Aydın İl Tarihi, Aydın: 119-125.

Cook, M. 1972. *Population Pressure in Rural Anatolia 1450-1600*, Oxford University Press, London.

Darkot, B., Mükrimin, M. H. 1979. "Aydın Maddesi" *MEB*, Cilt 2, İstanbul: 61-63.

Darling, L. 2019. Gelir Artışı ve Kanuna Uygunluk Osmanlı İmparatorluğunda Vergi Toplanması ve maliye Yönetimi 1560-1660, Çev. Adnan Tonguç, Alfa Yayınları, İstanbul.

Emecen, F. M.1991. "Aydın Maddesi", *TDVİA*, Cilt 4, İstanbul: 235-237.

Emecen, F. M. 2013. *XVI. Yüzyılda Manisa Kazası*, TTK, Ankara.

Ergenç, Ö. 1995. *Osmanlı Klasik Dönemi Kent Tarihçiliğine Katkı, XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara Enstitüsü Vakfı, Ankara.

Ergenç, Ö. 2014. *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa*, TTK, Ankara.

- Evliya Çelebi 2005. *Seyahatnâme*, 9. Kitap, Haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, İbrahim Sezgin, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Fekete, L. 1947. "Türk Vergi Tahrirleri", Çeviren Sadrettin Karatay, Belleten, Cilt 11, Sayı 42, Ankara: 299-328.
- Gökçe, T. 2000. XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Lâzıkıyye (Denizli) Kazâsı, TTK, Ankara.
- Gökbilgin, M. T. 2007. *XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İşaret Yayınları, İstanbul.
- Göyünç, N. 1979. "Hane Deyimi Hakkında", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı 32: 331-348.
- Göyünç, N. 1991. *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, TTK, Ankara.
- Gümüştü O.–Erdoğan Özünü, E.–Demir, A. 2020. *Türkiye'nin Kayıp Köyleri*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Gürgen, İ. 2015. *XV.-XVI. Yüzyıllarda Güzelhisar Kazası*, Celala Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa.
- İnalçık, H. 1987. *Hicri 835 Tarihli Suret-i Defteri Sancak-ı Arvanid*, TTK, Ankara.
- İnalçık, H. 1999. "Osmanlı Fetih Yöntemleri", Çeviren Hamdi Can Tuncer, Cogito (Osmanlılar Özel Sayısı), Sayı 19, İstanbul: 115-132.
- Lowry, H. W. 1981. *Trabzon Şehri'nin İslâmlaşma ve Türkleşmesi 1461-1583*, Çeviren Demet Lowry ve Heat W. Lowry, İstanbul.
- Miroğlu, İ. 1975. *XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı*, Anadolu Yakası Bayburt Kültür ve Yardımlaşma Derneği, İstanbul.
- Öz, M. 1999. *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, TTK, Ankara.
- Öz, M. 2020. "XVII. Yüzyılda Anadolu'nun Demografi Tarihi: Kaynaklar ve Problemler", *Osmanlı Tarihi Üzerine II İnsan Toplum Ekonomi*, Ankara: 141-155.
- Öz, M. 2008. *Orta Karadeniz Tarihinin Kaynakları VIII (Canik Sancağı Avârız Defteri 1642)*, TTK, Ankara.
- Öz, M. 2010. "Tahrir Maddesi", *TDVİA*, Cilt 39, İstanbul: 425-429.
- Özel, O. 2000a. "17. Yüzyıl Osmanlı Demografi ve İskan Tarihi İçin Önemli Bir Kaynak: Mufassal Avarız Defterleri", XII. Türk Tarih Kongresi (12-17 Eylül 1994), C. III: 736-743.
- Özel, O. 2000b. "Avarız ve Cizye Defterleri", *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, Ed. Halil İnalçık ve Şevket Pamuk, Ankara: 33-50.
- Özel, O. 2016. *The Collapse of Rural Order in The Ottoman Anatolia – Amasya 1576-1643*, Brill, Leiden.
- Pullukçuoğlu Yapucu, O. 2006. *Aydın Sancağı 1845-1914 (Sosyal, Ekonomik, İdari, Kültürel Durum)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Sezer, M. 2019. "1699/1700 Yılında Nazilli Kâzası'nın Nüfus Yapısı", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 14/1: 449-461.
- Telci, C. 2010. *Ücra Yerde ve Deniz kenarında İhtiyatlı Mahalde Bir şehir: Ayasuluğ*, Selçuk Belediyesi yayınladı, İstanbul.
- Telci, C. 2015. *İzmir ve Yöresi Tarihinin Kaynakları: Halil Beğ Defteri: Fetihden Sonra Aydın Sancağı'nın ilk Mufassal Tahrir Defteri 1425-1430*, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Yayın, İzmir.
- Ünal, M. A. 1989. *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, TTK, Ankara.
- Yediyıldız, B. 1985. *Ordu Kazası Sosyal Tarihi (1455-1613)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.